

PREDŠOLSKI OTROK IN SLIKANICE

1. Knjiga — sooblikovalka otrokovih jezikovnih in spoznavnih zmožnosti

Družina otroka prva uvaja v svet materialne kulture, v delo in pridobivanje dobrin, že od začetka življenja pa mu v obliki govorne besede (jezika) posreduje svet simbolov. Sredstvo takega uvajanja je govorna komunikacija, branje in pripovedovanje otroku, razlaganje o povezanosti stvari in odnosov med ljudmi. Otroka mora okolje spodbujati k temu, da uporablja jezik, da postavlja vprašanja, se opravičuje, pojasnjuje, se spominja, primerja, išče izbirne rešitve in možnosti. Jezik mu mora postati sredstvo, ki mu omogoča, da pridobiva informacije o »kako in zakaj«. Več ko imajo otroci izkušenj s stvarmi iz svojega okolja, več ko imajo možnosti, da si pridobivajo najrazličnejše izkušnje, bolj ko so bogate njihove predstave, bolj jih bo zanimala tudi literatura. Lahko rečemo, da je knjiga sooblikovalka otrokovih jezikovnih in spoznavnih zmožnosti, pomaga mu spoznavati okolje in se vanj aktivno vključevati. Je pomembno sredstvo, s pomočjo katerega otrok notranje zori in postaja celovita osebnost, ter hkrati vir informacij in spoznanj o človekovem delovanju na kateremkoli področju. Nihče se ne nauči brati le zaradi tega, da bi nekoč užival ob romanu, marveč zato, da bi razumel in obvladoval svet okoli sebe.

Prve slikanice, ki jih ponudimo otrokom, prikazujejo stvari iz otrokovega neposrednega okolja, največkrat take, s katerimi je otrok že imel izkušnjo. Zanimanje otrok za različne slikanice je v veliki meri odvisno od njihove starosti oziroma razvojne stopnje: od enoletnika, ki z roko kaže na sliko kužka in ponavlja »hov hov«, do šestletnika, ki spretno lista in obrača stran za stranjo in se ob tem tudi pretvarja, da bere. V grobem bi ta razvoj lahko opredelili takole:

- od velike slike k manjši in podrobnejši sliki;
- od ene slike k slikovnemu zaporedju;
- od preprostih in kratkih besedil k zahtevnejšim in daljšim besedilom;
- od razumevanja in poslušanja k lastni govorni aktivnosti.

Seveda je pomembno, da otrok že od vsega začetka ni le pasiven opazovalec, temveč ga spodbujamo, da kar se le da aktivno sodeluje. Spodbujamo ga, da natančno opazuje, primerja, išče razlike in vse to seveda tudi poimenuje. Šele ko zna otrok natančno opazovati, je sposoben spoznati tudi vzroke in posledice. Slikanica pripomore tudi k temu, da otrok spozna stvari, ki jih v njegovem neposrednem okolju ni ali pa bi jih le težko opazil ali zaznal. S poenostavljeno sliko, ki poudari le bistveno, slikanica otroku omogoči tudi prepoznavanje zahtevnejših in zapletenejših odnosov in stvari (iz sveta tehnike, narave ipd.). Slike in besedilo mu lahko pomenijo impulz, da si predstavlja, česar v resničnosti (še) ni. Take predstave lahko tolažijo, pomirjajo, zabavajo in dajejo otrokom tudi pogum spreminjati svet, vsakdanjost. Preko slikanice lahko otroci spoznajo, da ljudje svet oblikujejo in ga tudi spreminjajo, torej vanj aktivno posegajo. Seveda pa imajo pri tem spoznanju pomembno vlogo odrasli (vzgojitelj), ki otroke spodbujajo in motivirajo, da svoje občutke in misli tudi izražajo — z besedami, risbami, kockami, plastelinom, glasbo, plesom in še bi lahko naštevali. Posebej pomembno pa je, da dajejo slikanice

otrokom tudi impulze za to, da se soočijo s problemi, iščejo rešitve, kritično presojo ponujene rešitve.

2. Slikanice ponujajo najrazličnejše vsebine

Tako so v slikanicah prikazani problemi predšolskega otroka, kot so strah, bojazen pred nesprejemanjem oziroma pomanjkanjem ljubezni, pretirana tekmovalnost, siljenje s hrano in spanjem, ubogljivost in neubogljivost ipd. Mnoge slikanice prikazujejo, kako je mogoče konflikte reševati besedno, kako lahko spremenimo svoje obnašanje, kako lahko koga prepričamo v kaj in tako naprej. Ob takih slikanicah imamo odrasli (vzgojitelji) in otroci priložnost, da spregovorimo o osebnih stiskah in problemih, o katerih sicer težko govorimo, da se učimo sprejemati ali vsaj razumeti drugačnost. Ali pa bodo otroci s pomočjo slikanice svoje obnašanje, vedenje, naravnost res poglobili, utrdili ali celo spremenili, pa je v veliki meri odvisno od odraslega, njegove naravnosti, njegove pripravljenosti, da otroke posluša in da se tudi sam spreminja.

Mnogi starši in vzgojitelji se dandanes pritožujejo, da so otroci zmeraj bolj nemirni, brezvoljni, da se le stežka skoncentrirajo, da so vse preveč agresivni, da je njihov interes za učenje majhen ali vsaj zelo kratkotrajen. Vse to ima svoje izvore v nenehnem hitenju in velikokrat tudi v prevelikem številu informacij, vtisov, s katerimi sodobni svet pritiska tudi na otroke, ne le na odrasle. Če se v realnosti neprestano soočamo s hitrostjo, pa slikanica otroku omogoča, da se seznani z vsemi podrobnostmi, si jih ogleda, se ob njih veseli, se k njim vrača in jih opazuje, kakor dolgo si pač želi. Dobra slikanica predstavlja svet z vidika otroka in upošteva njegovo doživljanje. Otrok ob slikanici lahko zadovolji različne potrebe, saj slikanice ponujajo najrazličnejše vsebine. In odrasli ga moramo pri tem spodbujati, mu pomagati, da bo opazil in poimenoval najmanjšo podrobnost. Tu se začne otrok učiti učenja. Prav zaradi tega moramo poskrbeti, da bo ponudba slikanic kar se da raznovrstna, da bodo otroci lahko zadovoljili svoje različne interese. Predvsem pa moramo poskrbeti, da postane slikanica res sestavni del otrokovega vsakdanjika. Jasno je, da se bodo otroci zavzeto poglobljali v slikanice le tam, kjer se bodo dobro počutili, torej v sproščenem okolju, brez priganjanja in ukazovanja, kjer bodo tudi odrasli z veseljem segali po knjigah.

3. Kaj je to knjiga? Definicije otrok.

Otrok hitro spozna, da predmetnost z besedami poimenujemo. Pomena besed se najprej uči tako, da mu kažemo predmete in jih poimenujemo. Pomena besed pa ne določamo samo s pomočjo neposredno prisotne predmetnosti, temveč tudi samo z besedami-definicijami. Otroku pogosto razlagamo pomen besede z omembo funkcije predmeta (obleka je za nositi), z omembo lastnosti predmeta (knjiga je iz papirja, natisnjena ipd.), z omembo dejavnosti (učitelj je človek, ki uči otroke) ali pa na podlagi pomenskih razmerij, predvsem nadpomenskih (jabolko je sadje). Od tega, kakšnih definicij je otrok predvsem deležen, ni odvisno le njegovo jezikovno znanje, temveč tudi njegovo mišljenje in sposobnost sklepanja. Odgovori odraslih na otrokova vprašanja niso samo izvori spoznanj, temveč tudi vzorci, kako bo otrok

sam opazoval in definiral svet in dogodke okrog sebe. Definiranje je miselna aktivnost, s katero pojasnujemo pomen besed, simbolov. Definicija je pravzaprav pravi in ustrezen odgovor na vprašanje 'Kaj je to?'

Zanimalo me je, kaj bi otroci odgovorili na vprašanje 'Kaj je knjiga?' Vprašanje sem postavila 112 otrokom, starim 5.5 let, od tega 54 dečkom in 58 deklicam. Otrok nisem besedno spodbujala, tudi nisem postavljala nobenih dodatnih vprašanj, ki bi otrokom olajšala odgovor. Počakala sem, da je otrok premislil, in ga z nebesedno komunikacijo spodbujala k sodelovanju in odgovoru.

Besedo so otroci razložili na naslednje načine: berilo, stvar, slikanica, slovar, knjižica, buh, za brat, za čitat, za pisat, za gledat, za učit, za nest v knjižnico, knjiga je knjiga, kar ima liste, ko ima črke, je bela, je kocka, ko čitaš kakšno pravljico, je za otroke. Brez odgovora je ostalo kar 24 otrok ali 21,4% vseh otrok, od tega 14 dečkov ali 25,9% vseh dečkov in 10 deklic ali 17,2% vseh deklic. Deklice so se torej bolj trudile dati kakršnokoli besedno razlago.

Najpogostejše so otroci samostalniki knjiga definirali s pomočjo omembe funkcije oziroma s prevajanjem v glagolsko dejanje – za brat, za čitat, za pisat, za gledat, za učit, za nest v knjižnico. Take definicije je uporabilo 66 otrok ali 58,6% vseh otrok, od tega 36 deklic ali 62,1% vseh deklic in 30 dečkov ali 55,6% vseh dečkov.

Z eholalijo oziroma ponavljanjem pojma, ki ga je bilo treba definirati – knjiga je knjiga – so si pomagali 4 otroci ali 3,6% vseh otrok, od tega dve deklici ali 3,5% vseh deklic in 2 dečka ali 3,7% vseh dečkov.

Z opisom lastnosti – ima liste, črke, je bela, je kocka – si je pomagalo 13 otrok ali 11,6% vseh otrok, od tega 6 deklic ali 10,3% vseh deklic in trije dečki ali 5,5% vseh dečkov. En deček ali 0,9% vseh otrok pa si je pomagal s popolno pretvorbo v glagolski stavek – Ko čitaš kakšno pravljico, je za otroke.

Seveda ima izkušnjo s knjigo vsak otrok, največkrat v stiku z odraslimi, ki mu iz nje berejo, kažejo slike ali podobno, torej predvsem opozarjajo otroka na funkcijo knjige. Otroci imajo z rabo jezika izkušnje predvsem takrat, ko gre za rabo v konkretnih položajih, nimajo pa še izkušenj ali pa imajo zelo malo izkušenj z metajezikom. Da bi otrok lahko osvojil jezikovni sestav v celoti in razvil njegove bistvene funkcijske lastnosti in prednosti v sporazumevalnih procesih, mora jezik odtrgati od njegove vezanosti na konkretno izkušnjo. Dokler je jezik le korelat otrokovi konkretni izkušnji, otrok še vedno sledi logiki konkretne, nejezikovne pojavnosti. Domnevati je mogoče, da so logične podlage nekaterih jezikovnih sredstev tako zahtevne, da terjajo vrsto razvojno spoznavnih dosežkov, preden jih je mogoče osvojiti. Pa kljub temu ne moremo mimo staršev in vzgojiteljev, ki smo še vse premalo osveščeni o formalni strani jezika. Vpliv okolja ni odvisen le od fizičnih pogojev, od materialnih dobrin, ampak od odraslih ljudi, ki imajo resnične in najrazličnejše interese in na otroka gledajo kot na možnega reševalca problemov. Zaradi tega ustvarjajo pogoje in položaje, v katerih si otrok pridobiva izkušnje, se lahko spominja bivših in ima možnost govoriti o problemih, ki si jih lahko samo zamišlja. Je to mogoče brez knjige?

4. Kako odrasli (vzgojitelji) izbiramo slikanice za otroke?

V letu 1998 je v Sloveniji izšla kar 201 leposlovna knjiga za otroke do 9. leta starosti. Od tega je četrtna slovenskih in tri četrtine prevodov, kar kaže na to, da

je slovenski knjižni trg za mladino preplavljen s prevodi tujih slikanic. Če pomislimo, da je tudi v letu 1997 izšlo enako število leposlovnih knjig za otroke kot v letu 1998, potem se ni bati, da bi bili starši in vzgojitelji v zadregi za izbor.

Pa vendar. Vzgojitelji (in lahko predvidevam tudi starši) so še vedno premalo obveščeni o novostih, vrtci še zmeraj premalo založeni s knjigami.

Ko so študentje drugega letnika programa VPO na Pedagoški fakulteti v Mariboru kot eno izmed nalog integrirane prakse opravili tudi vpogled v knjižne kotičke v igralnicah, kjer so opravljali prakso, so ugotovili, da so knjižni kotički v vseh igralnicah, ki so jih opazovali. Razlike v opremljenosti in založenosti s knjigami v teh kotičkih pa so zelo velike. V povprečju je v kotičku 36 knjig, med njimi tudi ustava SFRJ, različni osnovnošolski in srednješolski učbeniki, ki niso več veljavni. Mnoge knjige so v slabem stanju in neprimerne za otroke, novih knjig skorajda ni. V nekaterih vrtcih ima najnovejša knjiga letnico 1993 ali 1994. Ni denarja.

Pri svojem delu se skoraj tedensko srečujem z vzgojiteljicami in otroki. Seveda me ob srečanjih zmeraj zanima, kaj imajo v knjižnem kotičku v igralnici in katere knjige otrokom berejo. Velikokrat se tega, kar vidim in slišim, veselim, včasih pa sem razočarana, da ne rečem kar žalostna. Zlasti sem vesela, kadar opazujem v igralnici otroke, ki sedijo pri mizi ali na tleh in listajo po knjigah. Nekateri jih berejo – zares ali navidezno – in ob tem uživajo ter vabijo k občudovanju knjige tudi svoje prijatelje.

Izbira slikanice, pravljice, knjige za otroke je seveda odvisna od odrasle osebe – staršev, starih staršev, vzgojiteljev, knjižničarjev in prodajalcev. Že z izbiro vplivamo na otroka s svojimi pogledi in naravnanoostjo, še bolj pa je to opazno pri posredovanju izbrane vsebine. In kaj zanima nas? Smo občutljivi za probleme sodobnega sveta, za probleme, s katerimi se bodo naši otroci kot odrasli morali spoprijeti in jih reševati? Nam ni vseeno, kako ljudje uničujejo naravo in naš planet, smo sami ekološko občutljivi in ozaveščeni? Kako na nas vpliva potrošniška miselnost, znamo ob materialnih dobrinah poiskati in začutiti še kaj drugega, kar naredi življenje lepo in vedro? Kako gledamo na soljudi, na tujce, na ljudi drugačne barve kože in drugačne vere, na drugače misleče? Smo tolerantni, strpni, odprti? Kako to pokažemo? Gremo mimo problemov in stisk drugih ali znamo pomagati? Opazimo, čutimo probleme in stiske otrok, jim pomagamo, si vzamemo čas zanje, znamo poslušati? Kakšen je naš odnos do drugega spola?

In kako se vzgojitelji odločajo za izbiro knjig, ki jih bodo posredovali otrokom? Je odločilna starost otrok ali starost vzgojitelja? Je odločilna tema, ki jo obravnava knjiga ali tema, ki jo obravnava vzgojitelj? Odloča morda perspektiva, iz katere ustvarjalec prikazuje besedilno stvarnost, to, kolikšna je njegova zmožnost empatije, kako izraža otroštvo? Ali pa odloča vzgojiteljev pogled na otroštvo, njegova perspektiva?

S pomočjo študentov sem anketirala 106 vzgojiteljev iz različnih krajev v Sloveniji. Prosila sem jih, naj naštejejo naslove petih knjig, ki so jih nazadnje predstavili otrokom.

Naslovi knjig, ki so jih posredovali vzgojitelji iz različnih vrtcev, se niso velikokrat ponavljali, tako da smo našteli skupaj kar 396 različnih naslovov.

Slikanice, ki so jih vzgojitelji najpogosteje našteli:

M. Pfister: *Hopek išče pomlad, Mavrična ribica,*

B. Weninger: *Mandi, kje si, Mandi, Mandi dobi sestrico*

Baeten: *Čarovnička Betka,*

M. Velthuijs: *Zaljubljeni žabec, Žabec pozimi,*

B. Weninger, K. Hocker: *Bav-bav*,
 K. Kordon: *Mali, veliki in velikan*,
 K. Matthias: *Rdeča žoga*,
 M. Waddell: *Mami, kje si, Ti in jaz mali medo, Ne moreš zaspati, mali medo?*,
 S. McBratney: *A veš, koliko te imam rad*,
 S. Makarovič: *Pekarna Miš maš, Veveriček posebne sorte, Pod medvedovim
 dežnikom*,
 V. Zupan: *Plašček za Barbaro*,
 J. Sykes: *Dorina jajca, Nočem se umivati, Nočem še v posteljo*,
 E. Peroci: *Muca copatarica*,
 I. Gantshev: *Zeleni otok in sivi otok*,
 O. Preussler, H. Lentz: *Nerodna Avgušтина*,
 D. MacKee: *Elmer*,
 B. Jurca: *Anča pomaranča*,
 V. Brest: *Mala Marjetica in gozdni mož*

Problemi, ki so najpogosteje prikazani v naštetih slikanicah, so naslednji:

- sprejemljive oblike obnašanja otrok,
- vzpostavljanje stikov z drugimi,
- vključevanje v skupino,
- obvladovanje in premagovanje strahu in jeze,
- zmožnost samoodločanja in samostojnosti,
- varstvo okolja in potrošniška miselnost,
- sprejemanje drugačnosti in upiranje predsodkom.

Vidimo torej, da vzgojitelji izbirajo slikanice, ki naj bi otrokom pomagale pri vključevanju v okolje, pri reševanju problemov, težav in stisk, pri iskanju rešitev. Zdi se, da vzgojitelji pri izbiri niso pozorni na avtorja, temveč se odločajo predvsem za slikanice, ki so blizu otrokom, otroški perspektivi doživljanja in sprejemanja sveta. Glede na veliko število naslovov, ki so nam jih posredovali vzgojitelji, lahko predvidevamo, da ima pomembno vlogo tudi vzgojiteljev pogled na otroštvo, torej tudi njegova perspektiva, oz. njegovo videnje otroka in otroštva, hkrati pa najbrž tudi njegov literarni okus. Kako pa bodo otroci izbrano in posredovano vsebino doživeli, razumeli, o njej razmišljali, se o njej pogovarjali, pa ni odvisno le od vsebine. Pomembno vlogo ima način, stil vzgojiteljeve predstavitve in seveda tudi njegovo stališče do vsebine, pa tudi do otrok. Najvažnejše pa je, da bi morali biti vsi ti problemi otrokom prikazani ne le kot danost, kot zakon, temveč kot nekaj spremenljivega, da bi otroci, če že ne morejo brati iz svoje perspektive, lahko vsaj probleme reševali tudi iz svoje perspektive, ki nam bo v naslednjem tisočletju omogočala mirno in lepo življenje.

Summary

A child's problems in contemporary picture books

A book should be a child's companion from birth on. It helps him/her get to know his environment and actively participate in it. It is of particular importance that picture books offer children impulses to face their problems, search for solutions, but critically judge them.

The selection of a picture book, a fairy-tale, a child's book naturally depends on an adult – parents, grandparents, teachers, librarians and a seller. With our choice we already influence on a child with our beliefs and attitude to the world, what can be even more obvious by the interference of a chosen content.

Not only the content, even the manner of our interpretation significantly influences a child's comprehension, on how he/she will think and talk about it. How are the picture books selected in a kindergarten? In order to get my answers I have interviewed more than 50 kindergarten teachers, collected the titles of the most frequently mentioned and read books and analysed some of their contents.

Translated by *Bojana Panevski*